

STUDIEMAP THEOLOGISCHE STUDIE BEGELEIDING E 12

Een theologische uitleg van Psalm 105.

Voordracht voor de exegese-dag van het Ned. Geref. Seminarie, gehouden samen met de Theologische Studiebegeleiding, op zaterdag 29 november 1986 in Ermelo.

Toen de Here God met Abraham zijn verbond sloot, beloofde Hij hem dat Hij voor altijd zijn God zou zijn. Dat God-zijn van de Here zou voor Abraham vooral in twee dingen concreet worden: Abraham zou een nageslacht krijgen dat tot een volk zou uitgroeien en Abraham zou een land als erfdeel ontvangen waarop zijn nageslacht kon wonen.

De 105e psalm die we nu opgeslagen hebben, heeft de land-belofte van de Here tot onderwerp. De psalm is een hymne die op blijde toon deze landbelofte bezingt en de trouw van de Here in 't nakomen van die belofte roemt.

"Hij gedenkt voor eeuwig aan zijn verbond - het woord dat Hij gebood aan duizend geslachten - dat Hij met Abraham sloot, en aan zijn eed aan Isaäk; ook stelde Hij het voor Jakob tot een inzetting, voor Israëel tot een eeuwig verbond, toen Hij zeide: U zal Ik het land Kanaän geven als het u toegemeten erfdeel" (vss. 8-11). De trouw van de Here God staat er garant voor dat deze belofte ook voor het duizendste geslacht nog geldt.

Nu dateert deze psalm uit de tijd van na de ballingschap. Hij is gemaakt in de periode dat het landbezit van het volk Israëel tot een minimum was teruggebracht. Het was echt niet meer dan Jeruzalem en omstreken. Als dus het eind van de psalm zegt: "Hij gaf hun de landen der volken" (vs. 44; meervoud!), dan kun je dat voor wat de intocht in Kanaän betreft, nog wel beamen (ook Genesis 26: 3 en 4 spreekt zo; zie ook Ezra 9:1), maar ik stel me toch voor dat dit bij de Israëlieten van na de ballingschap die in Jeruzalem, stad en ommeland, leefden, pijnlijk kon overkomen. Was de afstand tussen belofte en vervulling niet wat groot geworden? Kon zo nog wel gesproken worden van de durende trouw van de Here tot in 't duizendste geslacht? Hoe bleef immers Jeruzalem en omgeving niet ten achter bij de 'landen der volken'!

Maar hoe kom ik er eigenlijk bij dat de psalm van de tijd na de ballingschap is? Wel, dat blijkt uit de wijze waarop Israëel in deze psalm wordt aangesproken. Daarvoor wijs ik op vs. 6: "Gij nakroost van Abraham, zijn knecht, gij kinderen van Jakob, zijn uitverkorenen". Israëel wordt in deze psalm overwegend als een meervoud behandeld (zie de meervoudsvormen in de vss. 1-6, 11b, 43-45). Dat weerspiegelt de situatie dat Israëel, behalve op dat kleine plekje in en rond Jeruzalem, in de verstrooiing leefde.

Toen geheel Israëel bij elkaar woonde heette het het uitverkoren volk, dat als een enkelvoud kon worden aangesproken. Zo gebeurt 't in Dtn. 7:6: "Want jij bent een volk dat de HERE je God heilig is; jou heeft de HERE je God uitverkoren uit alle volken op de aardbodem om zijn eigen volk te zijn".

Maar sinds de ballingschap was in de verstrooiing de volkseenheid uit elkaar gevallen en zie je dat er vaker met 't meervoud gewerkt wordt. De benaming 'uitverkorenen', die je in deze psalm tot 2 x toe aantreft (vss. 6 en 43), duidt op de tijd dat de kinderen Israëls bij kleine groepjes en soms zelfs eenzaam her en der verspreid over de toenmalige wereld leefden. Nee, Israëel hield toen niet op een geestelijke eenheid te zijn en daarom verdwijnt in deze periode het enkelvoud niet (ook in deze psalm niet, vss. 6a en 11a), maar zoals gezegd, 't meervoud overweegt.

Iedere Israëliet moest om zo te zeggen elke morgen opnieuw beslissen of hij tot 't godsvolk wilde behoren of niet. En als hij 't wilde, moest hij daarvoor veel tegenkanting uit de gesekulariseerde wereld, maar ook uit het evenzeer gesekulariseerde Israëel, doorstaan. Israëliet was je niet langer enkel door geboorte, om zo te zeggen met de grote hoop mee, maar vooral door

persoonlijke keuze - als was die persoonlijke keuze niet anders dan een antwoord op 't gekozen zijn van omhoog en vandaar dat je in deze tijd het meervoudige woord 'uitverkorenen' ziet opduiken (1 Kron. 16:13; Ps. 89:4 (LXX); 106:5; Jes. 65:9, 15, 22; zoals ook in onze psalm). Andere (meervouds) typeringen: 'knechten' (vs. 25), 'zij die de HERE zoeken' (vs. 3), 'kinderen van Jakob' (vs. 6), 'gezalften', 'profeten' (vs. 15). Vooral de typering 'gezalften' wijst onmiskenbaar naar de tijd van de ballingschap. Toen er geen messias meer was, is deze titel gedemocratiseerd en toegepast op alle gelovigen. Zie daarvoor het verschil in Ps. 89:4 tussen MT en LXX.

Maar voor deze her en der verspreide levende leden van het uitverkoren volk was het bezingen van de land-belofte en van de trouw des Heren in 't nakomen daarvan toch wel extra pijnlijk, zult u zeggen. Want afgezien van de in en om Jeruzalem levende Israëlieten waren die verstrooide uitverkorenen toch zonder land? Dit raakt inderdaad het kernprobleem van deze psalm. Hoe kan de belofte van het land Kanaän zo luid bezongen worden voor een volk dat hoofdzakelijk in de verstrooiing leefde?

Voert de psalm Gods volk misschien nostalgisch terug naar het verleden toen Israël inderdaad in het heerlijk bezit van het land was gesteld? Of voedt de psalm misschien een toekomstdroom van zo zal 't eens weer worden? Of ziet de dichter toch juist voor zijn heden het licht van de vervulling schitteren? Ik wil trachten dat laatste aan te tonen.

Want ontegenzeggelijk gaat de psalm naar 't verleden terug, maar hij stipt van dat verleden uitgerekend die feiten aan die voor het heden van het verstrooide volk herkenbaar zijn. "Hé, zo deed de Here toen, maar zo doet Hij 't nu eigenlijk nog en nog meer".

De psalm stipt vier fasen aan uit de oude geschiedenis van 't volk Israël: die van de aartsvaders (vss. 12-15), die van Jozef (vss. 16-23), die van de uittocht (vss. 24-38) en die van de intocht (vss. 39-44). Dit is een selectie uit de oude geschiedenis die niet maar willekeurig gemaakt is maar die verstaan moet worden vanuit het thema van de psalm: de belofte van het land. We zullen nu deze vier fasen behandelen. Eerst de periode van de patriarchen. Wat hebben de aartsvaders van de vervulling van deze belofte gezien?

Zij waren weinig in getal en vreemdelingen (vs. 12). Daar flitst meteen de herkenning al op want vreemdelingen, dat waren de Israëlieten in de verstrooiing ook. Zij waren eigenlijk zelfs verschoppelingen: "ze reisden van volk naar volk en van het ene koninkrijk naar de andere natie" (vs. 13). En toch stonden ze onder een hoge bescherming, want "Hij liet geen mens toe hen te verdrukken en Hij bestrafte koningen om hunnentwil". Zonder land, als displaced persons, genoten ze toch een opmerkelijke onschendbaarheid. Door de beschrijving van de tijd der patriarchen heen (Abraham bij Abimelech, Genesis 20) konden de gelovigen uit de verstrooiing herkenningen opdoen: "Hé, die onschendbaarheid genieten wij ook wel!" Daniël en zijn drie vrienden konden dat bijvoorbeeld zeggen (Dan. 3).

"Raakt mijn gezalften niet aan! Doet mijn profeten geen kwaad". Van Abraham zegt de Here tot Abimelech: "hij is een profeet" (Gen. 20:7). Dat Schriftgegeven pakt de psalmist op en hij bouwt het uit. Zijn niet alle in de verstrooiing levende gelovigen profeten en gezalften? U moet deze titels 'mijn gezalften', 'mijn profeten' in verband brengen met de titel 'uitverkorenen', die de afzonderlijke Israëlieten na de ballingschap gekregen hebben. Zij werden door God in de smeltoven van de sekularisatie zo gevormd en beproefd en gehard dat al het mooie en verhevene uit de vroegere tijd zich a.h.w. in hen samentrok: uitverkorenen! Ook de ambten van weleer waren in hen ambten aller gelovigen geworden: gezalften, profeten, knechten (vs. 25). Koninklijk en profetisch gingen de gelovigen door de landen en volken uit de diaspora, als intouchables. Geen land, geen plek voor 't hol van hun voet, en toch verzorgd. Alsof ze in het volle bezit van het beloofde land waren. Want

eigenlijk bedoelde het land der belofte niet anders te zijn dan het grote levensmiddel voor Gods volk. Welnu, zij bezaten het land Kanaän niet, maar de lander der volken voedden hen niettemin. Zo waren ze in zekere zin zelfs 'erfgenamen der wereld', in plaats van enkel van één land.

'Erfgenaam van de wereld', - zo noemt het N.T. Abraham. Die had, staat er, de belofte dat hij een erfgenaam der wereld zou zijn (Rom. 4:13). Inderdaad zag je daar iets van in de tijd van de aartsvaders. En in de overeenkomstige tijd van de verstrooiing nam de werkelijkheid daarvan nog toe. Zo zegt de psalm dus in dit gedeelte: ook al bezitten wij nu Kanaän niet, wij zijn toch net als de aartsvaders van destijds in zekere zin al erfgenamen der wereld. Looft de Here om zijn trouw in het nakomen van de belofte van het land!

Vervolgens haalt de psalmdichter de geschiedenis van Jozef op als een prachtig staal van de goddelijke voorzienigheid. Heel dat verschrikkelijke dat met Jozef gebeurd is - het wordt hier met één ruk gesteld onder de zorgende leiding van de Here God. Juist toen menselijk gesproken alle bovenlichten in Jozef's leven uitgingen, ja, toen 't hem letterlijk zwart voor de ogen werd bij zijn verblijf in de gevangenis, - juist toen had het spitsuur voor de goddelijke voorzienigheid geslagen. "Hij zond een man voor hen uit: Jozef werd als slaaf verkocht" (vs. 17).

En deze voorzienige zorg naar Jozef toe betrof het levensonderhoud voor heel Gods volk. De gebroken staf des broods moest weer geheeld worden (vs. 16). Het was toen niet Kanaän dat het volk van God voedde, maar Egypte. Wat deed 't er toe? Wat de belofte van het land garandeerde, kreeg Gods volk toch? Levensonderhoud? En overleving? In een tijd van hongersnood in 't land Kanaän leek de belofte van het land wel geheel te falen. Maar God vervulde wat Hij gesproken had ook toen - met brood uit Egypte.

De figuur van Jozef en het model van goddelijke uitredding door zijn persoon moet opnieuw bij het Israël in de verstrooiing herkenningen hebben opgeroepen. Dat de Here God één uit het volk tot een hoge post verhief, vanwaar zo iemand de aardse belangen van het volk-zonder-macht kon behartigen, ja, dat maakte Gods volk in de verstrooiing regelmatig mee. Denk aan Daniël, die in zijn hoge ambt voor een stuk godsdienst-vrijheid had gezorgd (Dan. 6:26 e.v.). Denk aan Esther, tot wie oom Mordechai zei: "... wie weet of gij niet juist met 't oog op deze (zwarte) tijd de koninklijke waardigheid verkregen hebt" (Esther 4:14). En zo was het ook. Door middel van Esther is het volk van God aan de aanslag van Haman de jodenhater ontkomen.

De christelijke gemeenten in onze landen zullen in dit verband dankbaar de naam van Willem van Oranje noemen. En 't is aan de kerkhistorici om van dit verlossingsmodel nog andere goede voorbeelden op te sporen, waarmee ze de gemeente kunnen bemoedigen. God zorgt voor middelen ter overleving! "Looft de HERE, roept zijn naam uit, maakt onder de volken zijn daden bekend" (vs. 1).

In de derde plaats vestigt deze psalm (waarvan de dichter geheel onbekend is) de aandacht op Israëls verblijf in Egypte (vss. 24-38) en wel gedurende de periode die aan de uittocht voorafging. Het loopt dan ook op de uittocht uit (vss. 37,38), zodat we ook heel deze periode wel de tijd van de uittocht kunnen noemen.

Egypte wordt in vs. 23 bij ons ingeleid als het land van Cham, (zoals 't in vs. 27 nog eens genoemd wordt). Ook de andere twee historische psalmen gebruiken deze typering (Ps. 78:51; 106:22). Dat is niet zomaar een dichtelijke variant. Als we in de volkeren-lijst van Genesis 10 kijken, blijkt dat de meeste wereldruimte (althans naar de toenmalige kennis) wordt ingenomen door de zonen van Cham. Ook bijvoorbeeld de landen van de ballingschap, Assur en Babel, hoorden tot het Chamitische gebied (Gen. 10:10, 11). Zodoende wordt met de naam 'land van Cham' een uitbreiding gegeven aan de naam en het gebied van Egypte (dat overigens met Kusch, dit is Ethiopië en de Soedan, tot de eerstgenoemden van de Chamitische sekte behoort). De bedoeling van de naam

'land van Cham' is derhalve dat we bij wat nu volgt toch niet uitsluitend aan Egypte zullen denken. Er mogen ook associaties met andere landen en hun situaties aanflitsen, als we ons bezig houden met de vraag hoe de Here God de land-belofte aan zijn volk nagekomen is.

Eigenlijk waren we daar in vs. 7 al op attent gemaakt. Dat vers behoort tot 't gedeelte van de psalm dat het thema aan de orde stelt (vss. 7-11). Voordat nu dat thema: de belofte van het land Kanaän, klinkt, zegt de psalm eerst dit: "Hij, de HERE, is onze God, op de ganse aarde zijn zijn oordelen" (vs. 7). Op de ganse aarde, b'kol ha'ares. Het woord 'eres betekent in vs. 11 het land, namelijk Kanaän, maar hier in vs. 7 betekent 't duidelijk 'aarde'. Dat wil zeggen: als we willen zien hoe de Here zijn belofte aangaande het land heeft waargemaakt, dan moeten wij onze blik instellen op de breedte van de hele aarde. We moeten dus met onze harten niet aan de uiterlijke tekenen van Kanaän blijven hangen, maar onze harten zijwaarts sturen over de lengte en breedte van het aardrijk. Daar stelt God zijn oordelen, of zoals vs. 27 toevoegt: zijn wonderen en tekenen in het land van Cham, waardoor Hij de heidenen beschaamde, maar zijn volk hielp.

Die oordelen en wonderen en tekenen worden hier uitgewerkt met behulp van de tien plagen die destijds Egypte hebben getroffen. Maar ze verschijnen toch tegelijk in een breder perspectief, zodat ook de rest van de aarde mag worden afgezocht naar soortgelijke bevrijdende oordeelsdaden van de Here. Duidelijk gaat 't in de vss. 28-38 over wat de Here God in het gebied van het land van Cham gedaan heeft: 'hun land', vss. 30, 32, 35, 36, 'hun gebied', vss. 31, 33, 'hun bodem', vs. 35. Daarmee wordt 't thema van de psalm streng vastgehouden, immers: de land-belofte.

In het gebied van Cham nu werd volgens dit gedeelte de autochtone bevolking van zijn levensmiddelen beroofd. Met andere woorden: je kunt een land in bezit hebben en er toch niet door gevoed worden. Dat is precies 't omgekeerde van de hoofdboodschap van de psalm: Israëli hoeft niet perse een eigen bodem te hebben om te overleven. Deze boodschap verschijnt hier dus als het ware in een negatief. God slaat de volken op hun eigen bodem met plaagen, die onvruchtbaarheid tot gevolg hebben, terwijl Israëli zonder eigen land voor die rampen gespaard wordt, zoals destijds gedurende de tien plagen in Egypte.

Vanwaar toch dit verschil? Wat was het eigene van Israëli in het land van Cham, zodat het aan het lot van die streek ontkwam? Hier wil ik wijzen op 't belangrijke vs. 26: "Hij zond Mozes zijn knecht, Aäron die Hij verkoos".

Natuurlijk, dit slaat in de eerste plaats op de dagen van de verdrukking in Egypte. Maar we vragen: wat mochten de Israëlieten die in de verstrooiing leefden hier bovendien nog in beluisteren? Wel, Mozes staat hier voor de wet van Mozes en Aäron staat hier voor de verzoeningsdienst bij de herstelde tempel. Dat waren de twee grootheden die Israëls identiteit in de lander der verstrooiing bepaalden: de wet van Mozes (denk aan Daniël en zijn vrienden die volgens de spijswetten van Mozes leefden (Dan. 1)) en de oriëntatie op Jeruzalem met 't heiligdom (denk aan de werkzaamheden van Ezra en Nehemia vanuit de verstrooiing t.b.v. Jeruzalem).

Mozes en Aäron krijgen hier prachtige titels mee: Mozes, de knecht des HEREN en Aäron, de uitverkorene des HEREN. Aäron stijgt hier met zijn titel nog boven Mozes uit. Hij, als representant van de tempeldienst, heet Gods uitverkorene, omdat heel Israëls verkiezing in de verkiezing van het heiligdom wordt vastgemaakt, zoals we in 't boek Deuteronomium al zien. De verkiezing wordt in de Schrift zo dicht mogelijk naar de verzoening toegetrokken en wordt in de verzoening verankerd.

Als dus in deze psalm de verst en eenzaamst wonende Israëlieten van het galoet (de diaspora) 'uitverkorenen' worden genoemd, dan is dat omdat en in zoverre zij zich op de uitverkoren Aäron oriënteren. De uitverkiezing van de uitverkorenen ligt vast in die van de verkoren priester en zijn verzoenings-

beweging geworden, die Israël in het land van Cham voltrok.

Wellicht maak ik mensen kopschuw met dat woord 'geestelijk' en hoort men hierin een vergeestelijking van de kwade soort. Geestelijk is dan onaards, niet kónkreet, of zoiets.

Dat bedoel ik niet. Met 'geestelijk' bedoel ik dat Israël het meest eigenlijke van de land-belofte ontving, namelijk: verzorging, onderhoud, overleven. Zoals gezegd, het land was bedoeld als Israëls levensmiddel. En daarnaar gerekend faalde de land-belofte niet. Integendeel, die breidde zich uit van de belofte van het land Kanaän, tot een belofte van de landen der volken, of zoals Rom. 4 't zegt: de wereld. De aarde en haar volheid stond Israël in de verstrooiing ten dienste. Waar de volken zich voor ingespannen en afgesloofd hadden, dat kreeg Israël gratis in de mond gestopt. En zo leerde Israël: ubi bene, ibi patria, ofwel: waar ik verzorgd word, daar is het beloofde land.

Nog even doorgaand op die vergeestelijking van de oude Exodus-geschiedenis, die treffen we ook elders in de bijbel aan. Ik denk bijvoorbeeld aan Jesaja 48, waar de tocht van de Israëlieten uit Babel huiswaarts beschreven wordt met de kleuren van de oude woestijnreis: "Trekt uit Babel, ontvlucht de Chaldeeën. Verkondigt het met jubel-geklank, doet dit horen, verbreidt het tot het einde der aarde; zegt: De HERE heeft zijn knecht Jakob verlost. Zij leden geen dorst toen Hij hen door de woestijn leidde; Hij deed voor hen water uit de rots stromen; Hij toch spleet de rots, zodat het water vloeiende" (vss. 20, 21). Bijna dezelfde zin vinden we in onze psalm: "Hij opende de rots, de wateren vloeiden, zij stroomden door de dorre streken als een rivier" (vs. 41). En er zijn meer passages uit het Troost-boek aan te halen waaruit blijkt dat de oude Exodus model staat voor de bevrijding van Israël uit Babel.

Maar ik heb een nog sprekender tekstverwijzing, en wel uit Ezechiël 20. Tot het Israël dat onder de volken verstrooid is, zegt deze profeet uit naam van de Here God: "Ik zal u voeren uit het midden der volken en u bijeenbrengen uit de landen waarin gij verstrooid zijt, met sterke hand, met uitgestrekte arm en met uitgestorte grimmigheid. Ik zal u brengen naar de woestijn der volken en daar met u in het gericht treden, van aangezicht tot aangezicht. Zoals Ik met uw vaderen in het gericht getreden ben in de woestijn van het land Egypte, zo zal Ik ook met u in het gericht treden ... Ik zal u onder de herdersstaf doen doorgaan en u brengen in de band van het verbond. Ik zal de weerspanningen uit u uitschiften en hen die tegen Mij overtreden hebben; wel zal Ik hen leiden uit het land waarin zij als vreemdeling vertoeven, maar in het land van Israël zullen zij niet komen" (Ezech. 20:34-38).

Alles is hier present: uittocht, woestijnverblijf en intocht, maar anders dan in de dagen van Mozes. Uit de volken wordt Israël uitgevoerd, maar om dan gebracht te worden in de woestijn der volken, dat wil zeggen: na de geestelijke roeping gaat Israël temidden van de volken waaruit 't geroepen is, de beproeving in. De volken blijven Israëls verblijfplaats. Ook hier is dus al de beweging van uittocht en woestijnreis niet langer lokaal gedacht, maar geestelijk van aard. En als er dan sprake is van het binnenkomen van de beproefden in het land van Israël, gaat 't ook daar meer om een geestelijke oriëntatie op de plaats van de verzoening, het heiligdom in Jeruzalem. Zeer duidelijk is in ieder geval in deze passage dat 't begrip 'woestijn' vergeestelijkt wordt. Van de 'woestijn van Egypte' wordt 't de 'woestijn der volken' waar Israël beproefd wordt, uitgeschift met 't oog op de toekomst.

Psalm 105 is op dat spoor van de vergeestelijking verder gegaan. Niet alleen de woestijn-reis, maar ook de uittocht en de intocht zelf zijn geestelijke bewegingen geworden. Althans, het oude gebeuren wordt zo beschreven, dat deze geestelijke zin er uit opgemaakt kan worden. Zo wordt recht gedaan aan 't verleden, maar ook aan het heden. Zo blijkt God ten allen tijde trouw in 't nakomen van de belofte van het land.

dienst. De uitverkorenen staan in een bewegelijke ring om 't dynamische midden van de uitverkorene (Aäron) heen. En Mozes met zijn wet drijft de Israëlieten naar dat dynamische midden toe. Zo bepalen zij samen de identiteit van Israël in de verstrooiing.

En zo heeft Israël in het land van Cham, dat wil zeggen: in de landen van de verstrooiing, zijn identiteit, waardoor 't ook ontkomt aan de plagen van Egypte en aan de verbreking van de staf des broods. God ziet hen aan in zijn geliefden (Mozes en Aäron). Als vreemdeling zijn ze zo erfgenaam.

We letten nu op de overgang tussen het derde en het vierde voorbeeld, dus tussen de perikopen 23-38 en 39-44. Verblijf in Egypte en uittocht enerzijds en woestijnreis en intocht anderzijds.

Het eigenaardige en door vele kommentatoren opgemerkte is dat daar de doortocht door de Schelfzee tussenuit valt. Ik zei al dat 't ophalen van de geschiedenis selektief gebeurt en dat niet naar willekeur, maar in overeenstemming met het thema van de psalm. En dat thema is: hoe God de belofte van het land voor het voorgeslacht heeft waargemaakt maar ook voor het duizendste geslacht nóg waarmaakt. En het is nu terwille van dat 'duizendste geslacht' (Israëls gemeente, die voorlopig nog wel in de verstrooiing zou verblijven) dat de doortocht niet wordt vermeld. Want Israël mag nu eigenlijk niet uit Egypte, het land van Cham, weggaan. De Schelfzee is de grens tussen Egypte en Kanaän, maar die grens moet niet worden gepasseerd. Vanwege de verstrooiden die ook niet door zomaar een zee over te steken de landen van de vreemdelingschap konden verlaten.

Toch is er sprake van uittocht. Vs. 37: "toen zij uittrokken" en vs. 43: "Hij voerde zijn volk uit", beide malen de hif'il van *iasa*, de term die ervoor gebruikt wordt. Er is zelfs sprake van intocht (vs. 44). Maar zonder 't overtrekken van de Schelfzee. Wat kan dit anders betekenen dat dat de uittocht in deze psalm geestelijk plaats vindt? Althans dat de oude uittocht zo beschreven wordt dat ze óók geestelijk kan worden verstaan.

In Egypte zelf voltrekt zich de uittocht, door de oriëntatie op Mozes en Aäron.

Zo worden ook de woestijnreis en de intocht tot gebeurtenissen die in het land van Cham, of wel: in de landen der verstrooiing, herkend kunnen worden. De wonderlijke verzorging gedurende de woestijnreis: de dekkende wolk, het vuur om de nacht te verlichten, de kwakkels, het manna, het water uit de rots, het kan alles gesteld worden tegenover de plagen in Egypte en aan de Egyptenaren. Zoals dan ook in de vertelling van de plagen bij herhaling wordt meegedeeld dat Israël er niet onder leed (Ex. 8:22; 9:4, 6, 7; 9:26; 10:23; 11:7). God zorgde dwars door de plagen heen goed voor zijn volk. Het is dan ook niet vreemd dat in het verslag van de woestijnreis de uittocht nog eens vermeld wordt, tegelijk met de intocht die dan trouwens beide als gebeurtenissen kunnen worden verstaan die plaats vinden in Egypte. Ik heb hier het oog op de vss. 43 en 44: "Hij deed zijn volk met vreugde uittrekken, zijn uitverkorenen met gejuich. En Hij gaf hun de landen der volken en dat waar de naties zich voor ingespannen hadden, beërfdn zij". Jazeker, hiermee wordt 't uit- en intochtsgebeuren uit de oude tijd beschreven, maar toch zo dat de Israëlieten uit de verstrooiing er zich in konden herkennen.

Zij trokken immers in geestelijke zin uit de volken in wier midden zij woonden. En daarna gingen zij er opnieuw weer in, evenzeer geestelijk, om het moeitevol verworvene van de volken te erven. Waar ze niet voor gewerkt hadden, kregen ze zomaar. Nu blijkt ook opeens waarom er sprake is van de 'landen der volken' die Israël kreeg. Zeker, ook dat kan van Kanaän verstaan worden, waar immers zeven volken woonden, maar zo, met dat meervoud 'landen', was Kanaän toch in de regel niet aangeduid. De enige uitzondering daarop noemde ik al: Gen. 26:3, 4.

Uittocht, woestijnreis en intocht, het is in Psalm 105 één geestelijke

Het derde voorbeeld van de psalm, Israëls verblijf in Egypte, en het vierde, Israëls tocht door de woestijn, kunnen dus in de psalm op elkaar geklipt worden en slaan dan op dezelfde situatie: Onder de volken en toch vrij van de volken, in het land van de plagen en toch heerlijk verzorgd, zonder land, "als niets hebbend, en toch alles bezittend" (2 Kor. 6:10).

Niets hebbend? Maar men had in de dagen van de verstrooijing Jeruzalem toch? Zeker, Jeruzalem, stad en ommeland, heb ik gezegd. Maar dat Jeruzalem is toch vooral de plaats des heiligdoms (vgl. Ezra 9:8).

Je ziet in het O.T. dan ook tweeërlei beweging t.a.v. de land-belofte. Enerzijds trekt de belofte van het land zich samen in de plaats van het heiligdom. Dat wordt het land der belofte bij uitstek. Anderzijds ondergaat de land-belofte een uitbreiding en beslaat ze de hele wereld. Enerzijds een beweging naar 't midden van het land en anderzijds een beweging naar de eind- en der aarde.

Deze in- en uitwaartse bewegingen hangen ten nauwste samen. In die zin dat de concentratie van het land in de plaats der verzoening de uitbreiding van 'land' tot 'aarde' mogelijk maakt (zie voor deze figuur Psalm 24).

In I Kron. 16:7-32 wordt onze psalm, de eerste vijftien verzen daarvan, in 't kader van een grotere hymne aangehaald. De gelegenheid waarbij dat gebeurt is dat de ark naar Jeruzalem wordt verplaatst. Blijkbaar ziet de Kronist de vestiging van de ark in Jeruzalem als de vervulling van de land-belofte. In 1 Kron. 16 wordt 't land dus in de plaats van het heiligdom samengetrokken. In Psalm 105 vinden we als keerzijde hiervan, dat de belofte van het land de uitbreiding ondergaat die haar doet slaan op alle landen der volkeren, dat wil zeggen: op de ganse aarde. Dat andere, dat het land zich concentreert in 't heiligdom, krijgt in Ps. 105 niet zo'n nadruk. Al is de verkiezing van Aäron (vs. 26), zoals we gezien hebben, wel een verwijzing daarnaar. We kunnen samenvattend zeggen dat 't krachtens de verzoening is dat de aarde zich aan Gods volk ter beschikking stelt als levensmiddel. En dat dat de (voor-laatste!) vervulling van de land-belofte is.

Het is heel belangrijk op te merken dat reeds in het Oude Testament de belofte van het land een ontwikkeling doormaakt en een uitbreiding, een verbreding en tegelijk een verdieping, ondergaat. We behoeven daarvoor niet tot het N.T. te wachten, bijvoorbeeld tot Ef. 6:1 e.v. waar Paulus schrijft: "Kinderen, weest uw ouders gehoorzaam (in de Here), want dat is recht. Eer uw vader en uw moeder - dit is immers 't eerste gebod, met een belofte, - opdat het u welga en gij lang leeft op de aarde", - alwaar de apostel, net als in Rom. 4:13, de belofte van het land uitbreidt tot de aarde (de wereld).

Volgens mij heeft deze vergeestelijking van het land (dat wil zeggen: niet een ontconkretisering, maar een verwezenlijking ervan!) gevolgen voor onze Israëli-theologie. Het lijkt mij een stap terug, wanneer we aan een aparte rol en plaats van het heilige land in de eindfase van de geschiedenis blijven denken. De vernauwing van het land tot de heilige tempelplaats heeft haar vervulling gevonden in het verzoeningswerk van Christus dat Hij meegenomen heeft naar de hemel (het Jeruzalem dat boven is) en sindsdien is de hele aarde het levensmiddel waarmee de Here God ons verzorgt.

H. de Jong
Amsterdam